

Szolnoki Zsolt

A KATEKÉZIS SZEREPE KECSKEMÉTI C. JÁNOS UNGVÁRI PRÉDIKÁCIÓIBAN EGY „IGAZ VALLÁSÚ KERESZTYÉN” KÖZÖSSÉG KIALAKÍTÁSÁRA TETT KÍSÉRLET?

Bevezetés

Kecskeméti C. János 1622-ben, Bártfán kiadott *Az papistak között es mi közöttünk, vetelkedésre vettetet, három fő articulusokról...* című prédikációs kötetének szembetűnő sajátossága a katekézis forma.¹ Mivel e katekizáló szándék megítélésem szerint igazán hangsúlyosan az összesen huszonegy *polemikus prédikációt* tartalmazó kötet első, két protestáns szakramentumot tárgyaló egységében jelentkezik, ezért a két részesre tervezett tanulmányom első darabjában ezzel az egységgel kívánok foglalkozni.² Ez irányú vizsgálódásaim során megkülönböztetett figyelmet szentelek a keresztségről szóló *Concio secvnda* és *Concio tertia* bizonyos szakaszainak.³ Mindezzel a munkám alcímében felvetett felekezeti közösségalkítási kísérletre mint a magyar kora újkori református konfesszionalizációs folyamatok egy lehetséges lépcsőfokára igyekszem ráirányítani a figyelmet. A feltevésemet elsősorban Kecskeméti C. Jánosnak azokra, az igaznak vélt hittanításokat a katolikus tanításokhoz viszonyítva bemutató állításaira alapozom, melyekkel a katekizáló szentbeszédekben egy, az „igaz vallású keresztyén”⁴ tudatával rendelkező református közösség kialakítására törekszik.

Ez az adott hitközösséggel való azonosulás és az ahhoz való tartozás tudatosítása pedig azokon a területeken lehetett kiemelten lényeges feladat, ahol a tridenti katolicizmus tanait

¹ KECSKEMÉTI C. János: *Az papistak között es mi közöttünk, vetelkedésre vettetet, három fő Articulusokról. Az keresztségről. Az Ur Vaczonajáról, és az Antichristusról való Praedikátiok. Irattátnak és praedikáltátnak Ungvárat, Anno 1619*, [Bártfa], [Jakob Klöss jun.], 1622 – RMNy 1256.

² A kötet második részében Kecskeméti C. János tíz prédikációt szentel az Antikrisztusnak. Mivel ezekben a hangsúlyt inkább az *exegézisre* helyezi, a kérdéskört külön tanulmányban vizsgálom.

³ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak között...*, B₃v–C₃r és C₃v–D₃v.

⁴ Uo.,)o(3v.

népszerűsítő jezsuita missziók nyomán a protestáns lakosság köreiből valószínűsítve jelentkezhettek a hitváltás lehetősége.

1. Református katekézis és prédikáció

Luther Márton 1529-ben megjelent, lelkészeknek és tanítóknak szánt *Nagy Katekizmusát*, valamint a nép és a gyermekek számára írt *Kis Katekizmusát*⁵ a jezsuita Petrus Canisius számtalanszor kiadott három kátéja,⁶ majd a 129 kérdés-feleletből álló református *Heidelbergi Káté* követte.⁷ A 17. század elejére, mely tanulmányom időkeretét jelenti, már minden lényegesebb vallási irányzatnak kiformalódott az általános használatra szánt katekizmus, melyek közül több, úgy „mint Luther kis és középső katekizmus, illetve a [...] *Heidelbergi Káté* hitvallási funkciókat is magára öltött, amennyiben komoly szerepet játszottak egyházuk önmeghatározásában, és szimbolikus irat gyanánt kezelték őket”.⁸ A vizsgálni kívánt Kecskeméti C.-prédikációkon kívül a katekézis polemikus hasznosítását mutatja Kecskeméti C. János 1619-es *Fides Iesv et Iesvitarvm*-fordítása, valamint annak latin nyelvű forrása, a kálvinista kiadógardájában valószínűleg magyar tagokat is számon tartó,⁹ 1610-es, oppenheimeri *Fides Iesv et Iesvitarvm*. A nagyszombati felkérésre készült,¹⁰ újraszerkesztett latin szöveg összeállításánál nagy jelentőséggel bírt egy olyan korábbi, latin nyelvű *Fides Iesv et Iesvitarvm*-kiadás, amely már cáfolta nemcsak a kölni jezsuiták által összeállított *Censura Coloniensis*-t, hanem Petrus Canisius valamely kátéját is.¹¹ A könyvészeti adatok tanúsága szerint Petrus Canisius terjedeleme tekintetében középső,¹² 1558-as *Parvus catechismus catholicorum*-ot a *Fides Iesv et Iesvitarvm* 1619-es, bártfai magyar nyelvű megjelenéséig nem kevesebb, mint nyolc alkalommal adták ki magyar nyelven.¹³ A már a canisiusi kátét is cáfoló *Fides Iesv et Iesvitarvm* latin újrakiadását és magyarra fordítását így közvetetten befolyásolhatta az a tény, hogy a kora újkori katekézis nem csupán hitvallásként, a felekezeti önmeghatározás egyik fontos és szimbolikus irataként, hanem a hitvitázás lehetséges kiindulópontjaként is funkcionált.¹⁴

⁵ TARJÁNYI Zoltán: *Kateketika*, Budapest, Szent István Társulat, 1, 1998, *A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának jegyzetei*, 29.

⁶ Nemzetközi kiadásainak száma már csak Petrus Canisius 1597-es haláláig is egyes adatok alapján 347-re rúg. PABEL, Hilmar M.: Peter Canisius and the Protestants: A Model of Ecumenical Dialogue?, *Journal of Jesuit Studies*, (1)2014: 373–399, 383.

⁷ HELTAI János: *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Budapest, Universitas Kiadó, 2008, *Res libraria* 2, 191.

⁸ Uo.

⁹ VÁSÁRHELYI Judit: Egy jezsuita-ellenes vitairat és magyar fordítója, *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, (25)1981, 253–271, 254.

¹⁰ Uo., 253.

¹¹ SZOLNOKI Zsolt: Az „igényre szabott” 1610-es *Fides Iesv et Iesvitarvm*?, *Egyháztörténeti Szemle*, (2)2018, 3–21, 8–14.

¹² O’MALLEY, John W.: *Az első jezsuiták*, Ford. Török Péter, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 143.

¹³ SZOLNOKI: i. m., 13–14.

¹⁴ PABEL: i. m., 382; HELTAI János: *Irenikus eszmék és vonások Pécseli Király Imre műveiben*, in VARJAS Béla (szerk.): *Irodalom és ideológia a 16–17. században*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, *Memoria*

A reformáció egészen korai szakaszától kezdve sorozatban tartott lutheránus kátépredikációkról köztudomású, hogy azok olyan alapvető tanításokat tárgyaltak, mint a *Tízparancsolat*, a *Miatyánk* mondatai vagy a keresztségről és úrvacsoráról szóló tudnivalók.¹⁵ A reformátusok 1563-ban megjelenő *Heidelbergi Káté*jával kapcsolatban Jos Colijn a következőket jegyzi meg: mivel a vasárnap délutáni istentiszteleteken kötelező volt a katekizmus egy-egy szakaszának felolvasása, a református egyházakban kialakult az elsősorban gyerekeknek szánt istentiszteleti „kátémagyarázat” vagy „kátépredikáció” gyakorlata oly módon, hogy abból a felnőttek is tanulhattak.¹⁶ A katekizmus ötvenkét részre osztott szövegét az úgyszintén 1563-ban kibocsátott *Pfalzi Egyház rendtartásában* a keresztelési tanítás és istentiszteleti rend után, az úrvacsora ágendáját megelőzően fel is vették az istentiszteleti szövegek sorába. A rendtartás előszavát jegyző III. Frigyes pfalzi választófejedelem indoklása szerint pedig azért szükséges minden vasárnap a *Heidelbergi Káté* egy-egy kijelölt szakaszából kátépredikációkat tartani, hogy a gyülekezet a rendes prédikációs istentisztelet mellett ezekből is taníttasson „az engedelmes keresztyén hitre és életre”.¹⁷ Hazánkban már a 16. század második felétől zsinati határozatokban szabályozták a gyermekek, sőt az „együgyű” (egyszerű, tanulatlan) felnőttek istentiszteleti kátéoktatását.¹⁸ A 17. századi magyar területeken a reformátusok által két legfontosabbnak tartott, ún. *homiliás* és ún. *sákramentumos* főistentisztelet mellett a hétközi igehirdetést a *Heidelbergi Káté* beosztása mentén haladva tartották, ezért azt *kátémagyarázatnak* vagy *hitágazatos prédikációnak* nevezték.¹⁹ Győri L. János egyik tanulmányában a 16–17. századi magyar református egyházi beszédeknek két változatát különíti el: a *gyülekezetépítő prédikációt* és az *alkalmi prédikációt*.²⁰ Szempontunkból ezek közül az első típus, a gyülekezetépítő szentbeszéd lehet a lényeges, ahová Győri L. a kora újkori magyar szerzők imádság- és kátémagyarázatait, az egyházi év menetét követő hitágazatos beszédeit, valamint a Kálvin prédikációs gyakorlatát követő teljes bibliai könyvmagyarázatokat sorolja.²¹ Az eddigiekből látszik, hogy hazánkban a gyülekezetépítésre alkalmas igehirdetéssel hitágazatos prédikációként is találkozott a kor embere. A *Heidelbergi Káté*

Saeculorum Hungariae 5, 209–230, 226.

¹⁵ HAFENSCHER Károly (ifj.): Textus vagy téma?, *Evangélikus Élet*, (43)2007, 2.

¹⁶ COLIJN, Jos: *Egyetemes egyháztörténet*, Gödöllő, Iránytű Kiadó Alapítvány, 2001, 234.

¹⁷ JUHÁSZ Tamás: *A Heidelbergi Káté rövid története és jelentősége*, in J. T. – TONK Istvánné (szerk.): *Heidelbergi Káté, A református keresztyén egyház hitvallása*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2003, 6–28, 22–23.

¹⁸ BALLAI Zoltán: Kéziratos kátémagyarázatok teológiai vizsgálata, *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, (5)2014, 247–270, 249–252.

¹⁹ CSORBA Dávid: *A reformáció által megújított prédikátori megszólalás*, in P. VÁSÁRHELYI Judit (szerk.): *A Reformáció Könyvespolca, Reprezentatív kiadványok Magyarországon a reformáció korából*, Budapest, Argumentum Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár, 2017, *A Magyar Könyvszemle és a Mokka-R Egyesület füzetei* 9, 108–116, 109–110.

²⁰ GYŐRI L. János: *Nagyari József tábori prédikációi (tanulmány)*, in Uő. (szerk.): *Nagyari József tábori prédikációi (1681–1683)*, Debrecen, DE Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002, *Csokonai Könyvtár. Források [Régi kortársaink]* 9, 13–40, 23.

²¹ Uo.

és különösen az Ursinus-féle kátékommentár szentbeszédekben való tartalmi hasznosításának legkorábbi hazai nyomait Czeglédy Sándor a református ortodoxiához tartozó Margitai Péter munkásságában véli felfedezni.²² Margitai már 1616-ban magyarázatokat fűzött a *Miatyánk*hoz, majd 1617-ben a *Tízparancsolathoz*, 1624-ben végül a *Hiszkegy*hez is.²³ Ha hihetünk a heidelbergi református ortodoxiához tartozó Kecskeméti C.²⁴ által összeállított *Az papistak között es mi közöttünk, vetelkedesre vetettet, három fő articulussokról...* című kötet évszámainak,²⁵ akkor Kecskeméti C. időben kifejezetten közel készült el hasonló indíttatású prédikációival. A Margitai munkáival való műfajbeli rokonságukat a következők is megerősíthetik: az RMNy szerint, mivel Kecskeméti C. 1622-ben kiadott prédikációiban gyakran kérdés-felelet formában fejt ki mondanivalóját, az „inkább teológiai értekezésre, mint prédikációs kötetre emlékeztet”.²⁶ Czeglédy Sándor ezzel összecsengő véleményt formál Margitai Péter 1624-es, a *Hiszkegy* hittételeit, -ágazatait magyarázó nyomtatványáról: „...jóllehet a bizonyító bibliai helyekkel igen behatóan foglalkozik, műve inkább hasonlít egy teológiai traktátushoz, mint egy szabályos prédikációsorozathoz”.²⁷ S mivel Kecskeméti C. címadásával maga irányítja rá olvasói figyelmét arra, hogy prédikációiban *articulusokat*, azaz hitágazatokat, hitcikkelyeket fog tárgyalni, ezért a protestáns két szakramentumról szóló tizenegy prédikációját elsősorban a gyülekezetépítést segítő hitágazatos prédikációként kezelhetjük.

2. Kecskeméti C. prédikációnak konfesszionalizációs vetületei

Kecskeméti C. *Az papistak között es mi közöttünk, vetelkedesre vetettet, három fő articulussokról...* című, Ungváron elhangzott hitágazatos prédikációinak esetében számolnunk kell a 17. század első évtizedeiben a Magyar Királyság területein folyó, felekezeti csatározásoktól kísért konfesszionális átrendeződés következményeivel. Ennek egyik fontos eleme a magyarországi polemikus irodalomban érzékelhető hangsúlyeltolódás: ekkor váltak a 16. századot jellemző belső protestáns hitvitáknál fontosabbakká a katolikus–protestáns hitviták.²⁸ Ez a vitákban érzékelhető hangsúlyeltolódás egybeesik

²² CZEGLÉDY Sándor: *A Heidelbergi Káté magyarországi magyarázatainak története 1791-ig*, in BARTHA Tibor (szerk.): *A Heidelbergi Káté története Magyarországon*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1965, *Studia et Acta Ecclesiastica* 1, 131–168, 133. Keresszegi Herman István váradi, 1640-es *Tárháza* tekinthető első igazi kátémagyarázatnak: az általa újonnan kiadott *Heidelbergi Káté*hoz csatolta (elsősorban Ursinus kátémagyarázataira támaszkodva írt) saját 242 kátéprédikációját. Uo., 134–136.

²³ Uo., 133.

²⁴ HELTAI János: Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról, *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, (24)1980, 243–347, 244.

²⁵ „*Iratátnak és praedikáltátnak Vngvárat, Anno 1619*”. KECSKEMÉTI C., *Az papistak között...*, címlap; „*Az Szent Ianos mennyei latasrol irt könyvenek, [...] magyarázatya, praedikatiok szerént, [...] Vngvárat, Anno: 1618*.” KECSKEMÉTI C., *Az papistak között...*, O₄v.

²⁶ RMNy 1256.

²⁷ CZEGLÉDY: *A Heidelbergi Káté*, 133.

²⁸ HELTAI János: *A nyomtatott vallási vitáiratok Magyarországon a 17. századelső felében (1601–1655)*, in HELTAI János – TASI Réka (szerk.): *Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradtott*

és nagyban összefügg a jezsuiták magyar területeken felerősödő, katolikus reformációt, restaurációt elősegítő tevékenységével, majd a végül sikeres, hosszú távra történő berendezkedésével. A jezsuiták terjeszkedését a század legelején két fontos bázis, az egyazon évben, 1615-ben megnyitott nagyszombati, valamint épp a Kecskeméti C.-nek 1617–1620 között szolgálati helyet biztosító Ungvárhoz közel eső homonnai jezsuita kollégium is segítette.²⁹ Elsősorban ez a térben, időben közeli jezsuita terjeszkedés magyarázhatja, hogy Kecskeméti C. conciói miért polemikusak és így miért emlékeztetnek helyenként inkább teológiai értekezésre. Ehhez járul a katekézis didaktikussága és polemikus kiindulási pontot szolgáltató sajátossága, mellyel a konfesszionalizáció bizonyos szakaszaira enged rálátást: Balázs Mihály Ernst Walter Zeeden és Martin Heckel kutatásai alapján javaslatot tesz a „dogmatikai tanrendszerek és hitvallások kialakulását” jelentő *Konfessionsbildung*, valamint „a hitvallások hatására és szellemében” a gazdasági, társadalmi, állami, politikai, kulturális, családi lét és az erkölcsök egészének átfomálódását lefedő *Konfessionalisierung* különválasztására. Az első ugyanis egy egyháztörténeti eseményt, a második viszont egyetemes társadalomtörténeti folyamatokat definiál. E terminológiai különbséget is jelölve ezért Balázs Mihály helyesnek látná, ha a *Konfessionsbildung*-ot a „felekezetépítés” kifejezésre, a *Konfessionalisierung*-ot pedig „konfesszionalizáció vagy konfesszionalizálódás” kifejezésekre magyarátanánk.³⁰ A 16. század közepétől túlnyomórészt református Ungvár³¹ 1589-től valószínűleg már református elemi iskolával rendelkezett.³² Az 1618-tól 1772-ig vezetett *Liber Ecclesiae, seu Matricula Diocaeseos Ungensis* című egyházlátogatási jegyzőkönyv előszava említést tesz továbbá arról, hogy a pár éve – minden bizonnyal a katolikus reformáció előretörése következtében – megszakadt látogatásokat 1618-ban újra bevezetik a meglazult egyházi fegyelem és egyházi szolgálmányok csökkenésének orvosolására.³³ Ennek keretében az azt végző testületnek szándékában áll vizsgálni nemcsak a „lelkészek, tanítók és hallgatóik erkölcsi állapotát, hanem pásztori és tanítói működését is”.³⁴ Mivel mindez szervezetenként kiépült eklézsiákról tanúskodik, a *felekezetépítés* szakaszát már legalábbis szervezeti keretek között meghaladó református *konfesszionalizációról* beszélhetünk e vidék és Ungvár tekintetében. A felekezeti mérleg katolikusok javára történő átbillenését nagymértékben segítették az 1600–1601-ben katolizált, jezsuita kollégiumalapító Homonnai Drugeth III.

özöne...”, *Tanulmányok XVI-XIX. századi hitvitáinkról*, Miskolc, ME BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 2005, 115–174, 115.

²⁹ MOLNÁR Antal: *Lehetetlen küldetés?, Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Budapest, L'Harmattan–ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, 2009, *TDI Könyvek* 8, 28.

³⁰ BALÁZS Mihály: Az alkalmazás dilemmái, A német konfesszionalizációs modell és az erdélyi reformáció, *Korall: Társadalomtörténeti Folyóirat*, (57)2014, 5–26, 5–6.

³¹ MÉSZÁROS Károly: *Ungvár története, a legrégebbi időktől maig*, Pest, Ráth Mór, 1861, 68.

³² SOÓS Kálmán: *A reformáció terjedése és megszilárdulása a mai Kárpátalja területén (1517–1600)*, CSATÁRY György (szerk.), Beregszász–Ungvár, „RIK-U” Kiadó, 2017, 64.

³³ HARASZY Károly: *Az egyházmegye története*, in HARASZY Károly szerk.): *Az ungi református egyházmegye. Adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez*, Nagykapos, Heiman Vilmos, 1931, *Református egyházi könyvtár*, 9–103, 36–37.

³⁴ Uo., 37.

György rekatolizációs törekvései. Mivel a rendi vezetés a túlnyomórészt református Felső-Magyarországon folyó missziókban az 1615-ös alapítású homonnai kollégiumnak kiemelt szerepet szánt, igyekezett legkiválóbb tagjait ide átcsoportosítani.³⁵ A homonnai kollégium összesen tíz missziós állomása közül az ungvári volt a legfontosabb.³⁶ Nem elhanyagolhatóak azok a Molnár Antal által rögzített adatok, melyek szerint 1612-ben Homonna egész lakossága és a rezidencia környékén majdnem 2500 lélek katolizált, s hogy ezen kívül közel ezer, korábban Lengyelországba települt jobbágy is visszatért a vidékre a katolikus vallásgyakorlás reményében.³⁷ Ez a hirtelen bekövetkező, tetemes felekezeti lélekszám-módosulás igencsak átrajzolhatta a települések addigi konfesszionális térképét. A vidék épp átformálódó, multikonfesszionális arcúlatához hozzátartoznak továbbá azok a görögkeleti rutének is, akiknek nagyfokú ellenállása Homonnai Drugeth unitus egyházhonosítási kísérletét meghiúsították.³⁸

A prédikációs kötet *Epistola dedicatoriájának* felekezeti feszültségekről árulkodó retorikai terében Kecskeméti C. legfőbb céljának tartja az ellenfél cáfolásával és az „egygyü keresztyeneknek épületekre” gondot fordító prédikálással hívei „igaz hitben, s vallásban, az ellenkező part között” való megtartását.³⁹ Ezt a szakramentumokkal foglalkozó conciók nyomdatechnikai kivitelezése csak megerősíti azzal, hogy az aktuálisan feltett főkérdések katekizáló tárgyalása során azoknak a római katolikusokkal polémiára okot adó részkérdéseit középre rendezi, s a főszöveghez képest jóval nagyobb betűkkel szedi. Ez pedig azt a benyomást keltheti az olvasóban, mintha e megvitatni és cáfolni kívánt másodlagos részletkérdések esetenként talán fontosabbak lennének az eredetileg kifejtetni kívántaknál. Érdemes mindehhez azt is megemlíteni, hogy Kecskeméti C. Ungvárhoz is köthető nyomtatványai közül még kettőben közvetíti fontos teológiai hitcikkelyek református cáfolatát: míg az egyszer már említett *Fides Iesv et Iesvitarvm* Jézus igaz és kifejezetten a Jézus Társasága hamisnak láttatott tanításait tizenhat cikkelyben, kizárólag citátumok segítségével szembesíti, addig az ehhez hasonlóan a harmincéves háború kezdeti szakaszához kötődő és európai viták felé nyitó másik fordítása,⁴⁰ a *Catholicvs reformatvs*, huszonkét fejezetben, gondosan kidolgozott szempontrendszer szerint támadja a római katolikus tanokat.⁴¹ Ezt a pápisták és főleg a jezsuiták tanításaival való szembehelyezkedést a prédikációs

³⁵ MOLNÁR: *Lehetetlen küldetés?*, 108–109.

³⁶ Uo., 111.

³⁷ Uo., 103.

³⁸ BORBÉLY Zoltán: *A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben*, Eger, EKF BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2015, PhD-értekezés, kézirat, utolsó hozzáférés: <http://eklekta.ektf.hu/dsr/access/b109a97f-8224-4ab6-b5f5-5a6d465485ad> (2018.10.29), 188–190.

³⁹ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak között...*,)o(3v.

⁴⁰ HELTAI: *Műfajok és művek*, 143.

⁴¹ Az 1613-ra nyomdakész *Fides Iesv et Iesvitarvm*-fordítását Kecskeméti C. maga is nagy haszonnal forgatta Pázmáynak szánt, 1618-as *Feleletének* elkészítésekor. VÁSÁRHELYI: *Egy jezsuita-ellenes*, 264. Az 1620-ban, Kassán kiadott *Catholicvs reformatvs*-fordításáról az Antikrisztusról szóló negyedik prédikációjának idézett berekesztése alapján feltételezhető, hogy Kecskeméti C. a munkálatokkal 1618-ra legalább részben elkészülhetett. KECSKEMÉTI C.: *Az papistak között...*, S₁v. Ilyen értelemben mindkét munka kötődik Kecskeméti C. 1617–1620 közé eső ungvári tevékenységéhez.

kötet *Epistola dedicatoriája* ekként közvetíti: „...mayd inkább az hitnek minden tiz-ikkeleiben nagy ellenkezés és vetelkedés vagyon mi köztünk és ő közöttök, de legh főképpen ez két Sacramentomban az Kereszttségben, és az Vr Vaczoraiban, ez mellet az Antichristusról való tudományban, el annijra, hogy ezekben való értelmeket ök, mind tüzzel fegyverrel óltalmazsak”.⁴² Kecskeméti C. azon szándéka, hogy a reformátusok számára kedvezőtlen konfesszionális változások közepette prédikációiban vitázó igényű, alapvető hitágazatokat érintő hitoktatást végezzen, megfelel annak az általános törekvésnek, amit Heltai János figyelt meg a protestáns felekezeti tudat alakulását vizsgáló tanulmányában. Feltételezése szerint a magyarországi reformáció két időpontban került abba a helyzetbe, amikor a régi egyházhoz való viszonyát tisztázni kellett: először Trident előtt, majd Trident után is el kellett végeznie „önértelmezését” a katolicizmushoz képest. Az utóbbi érdekében azt a mélyebb, katolikus tanoktól való elhatárolódást, melyet a papság eddig csak a saját köreiben végzendő feladatként határozott meg, a jezsuiták magyarországi fellépésével és a katolicizmus megerősödésével a papságnak a hívek lehető legszélesebb köreiben is el kellett végeznie. S épp Kecskeméti C. prédikációs kötetével kapcsolatban Heltai János azt is kiemelte, hogy bár „határozott felekezeti tudat”, tehát az addig egyetlen elképzelt egyházban történt szakadás, egy másik egyház létezésének felismerése, tudatosulása és az egyénnek ahhoz való valamilyen viszonyulása nem „rajzolódik ki ebben az írásban sem”, de „minden eddiginél határozottabb az oppozíció megfogalmazása az Isten tiszta igéjét hirdető lelkipásztorok és a szegény községet tévtanításokra hajtó jezsuiták között”. Ebből következik, hogy e korszak protestáns vitairatainak fő törekvései közé tartozik a katolikus és protestáns teológiai különbségek részletező kifejtése.⁴³ Többek között Péter Katalin és Heltai János is hangsúlyozta, hogy magyar területeken a reformáció Európa nyugati területeihez képest békésen zajlott.⁴⁴ A lakosság és a prédikatori réteg így azt csendes hitváltásként élhette meg: gondolkodásukban nem jelent meg markánsan egyházszakadáshoz kötődő képzet.⁴⁵ Az addig túlnyomórészt református Ungvár 17. század eleji hitbéli csatározásai tehát mindennek kontextusában értelmezendők.

A Kecskeméti C. kötetének első részét kitevő két protestáns szentséggel foglalkozó *tíz sorszámozott és egy sorszám nélküli* prédikációja alapvető kérdéseket (mi az, hogyan nevezik, hányféle lehet) és ehhez kötődő részkérdéseket tisztáz a katekizáló és polemikus kérdés-feleletes forma hasznosításával. Minden bizonnyal a nyomtatvány gyakorlati használhatóságát szem előtt tartva, prédikátortársai segítségére, a két szakramentumhoz Kecskeméti C. írt egy-egy „összegzést” is: a *három keresztiségről* szóló prédikáció legfontosabb tudnivalóit egy gyermekek keresztelésekor mondandó

⁴² KECSKEMÉTI C.: *Az papistak közöt...*,)o(3r.

⁴³ HELTAI JÁNOS: *A mennyei tudomány tiszta világos folyamja, Adalékok a felekezeti tudatok kialakulásához az 1616–1619-es évek vitainatai és prédikációi alapján*, kézirat (elhangzott *A reformáció emlékezete a kora újkori Magyarországon* című, 2017-ben, Debrecenben rendezett konferencián).

⁴⁴ PÉTER KATALIN: *A reformáció: kényszer vagy választás?*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, *Európai Iskola*, 119; HELTAI: *A mennyei...*

⁴⁵ HELTAI: *A mennyei...*

keresztelési szövegben summázta,⁴⁶ az úrvacsora *hét* szövege után pedig külön conciót szerkesztett azoknak,⁴⁷ akik a témáról nem kívántak egynél több alkalommal szólni.⁴⁸ Ez a *sorszámozás nélküli nyolcadik* tehát az azt megelőző hét sorszámozott úrvacsora-prédikáció olyan sűrített változata, mely a leglényegesebb kérdésekre szorítkozva tárgyalja, hogy mi az úrvacsora, mire tanít, mire emlékeztet, és milyen haszna van, s végül hogy kiknek használ és kiknek nem az azzal való élés.⁴⁹ A nyolcadik szentbeszéd tartalmaz továbbá egy a szertartásrend szerint közvetlenül az úrvacsora vétele elé szóló közgyónási (*Confessio publica*) szöveget is.⁵⁰ A keresztségről szóló első és az úrvacsoráról szóló második prédikációban a két szakramentum egy-egy mondatba foglalt *defini*ciónját találjuk.⁵¹ Végül Kecskeméti C. conciói a fő kérdések apropóján még olyan, kifejezetten speciálisnak mondható részkérdésekre is kitérnek, mint a pápistával való komaságé,⁵² vagy hogy az úrvacsoránál mi a teendő akkor, ha az ahhoz járuló már a bor szagától is undorodik.⁵³ A prédikációs kötet első felének rövid szerkezeti szemléje kézenfekvő módon a didaktikusság túlsúlyát tükrözi, összhangban a katekézis hitoktatatói célzatával. A didaktikusságot csak erősíti Kecskeméti C. prédikációinak *concio* elnevezése, mely tulajdonképpen Erasmustól származik, aki az „új elméleti keretek között meghatározott prédikációtípust” nevezte így, utalva annak eredeti jelentésére: a klasszikus antikvitásban az államférfi tömegekhez intézett – s így a *genus deliberativum*hoz tartozó – szónoklatára. A protestáns oldalon e tanácskozó beszédnem, bár „a prédikációirodalom tanító–moralizáló jellegének fontos meghatározója, legfeljebb a második a fontossági sorban”, mivel gyakorlatilag a melanchthoni negyedik, tanító (*didascalicum*) nem alárendeltje.⁵⁴ Figyelemre méltó, hogy Kecskeméti C. szakramentum-prédikációi közül kettőt, a keresztségről szóló második,⁵⁵ valamint a keresztségről szóló harmadik prédikációt kifejezetten a concio címmel látja el.⁵⁶ A többi prédikációnak nevezi, melyeket csak a könyv margóján tüntet fel concióként. Kecskeméti C. ebben a két concio címmel ellátott beszédében különösen nagy hangsúlyt fektet arra, hogy felhívja a felnőttek figyelmét a gyermekek hitnevelésében betöltött szerepük és felelősségük fontosságára.

⁴⁶ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak között...*, D₃v–D₄v.

⁴⁷ Uo., N₃v–O₄r.

⁴⁸ Uo., N₃v.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo., O₂r–O₂v.

⁵¹ Uo., A₂r és F₃r.

⁵² Uo., D₂r.

⁵³ Uo., G₁v–G₂r.

⁵⁴ KECSKEMÉTI GÁBOR: *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet, A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Budapest, Universitas Könyvkiadó, 1998, *Historia Litteraria* 5, 67–69. A *genus didascalicum* protestáns ortodoxiában betöltött kiemelt szerepéről lásd Uo., 70–87.

⁵⁵ KECSKEMÉTI C., *Az papistak között...*, B₂v.

⁵⁶ Uo., C₃v.

3. Az „igaz vallású keresztyén” csoporttudatának kialakítása

Kecskeméti C. munkája megítélésem szerint az igaznak és hamisnak ítélt hittételek részletező elkülönítésével és szembeállításával az igaz hitet birtoklók közösségéhez, az igaz, egyetlen egyházhoz való tartozás tudatosítására törekszik. Még pontosabban prédikációival egy olyan „megújított” református közösséget kísérel megformálni, amely alapvetően Krisztus egy, igaz egyházához tartozóként gondolja el magát, ellenállva a római katolikus, pápa-Antikrisztus által vezetett hamis egyház tanításainak. A Kecskeméti C. prédikációs kötetében kommunikáltak abban a *mi* és *ők* szembenállásban nyerne igazán értelmet, melyet az újonnan érkezett jezsuiták ungvári, első-sorban missziós tevékenysége kikényszerített. Jó példa erre mindjárt a kötet címe (*Az papistak között es mi közöttünk...*) vagy az *Epistola dedicatoria* idézett, a pápistákkal és főként a jezsuitákkal komoly polémiáról tudósító szakasza.⁵⁷ Ezek az egész kötetre érvényes, „programadó” kijelentések ráirányítják az olvasó, hallgatóság figyelmét két létező csoportra, a *mi* és az *ők* hittanítások alapján jól különválasztható csoportjára. Mindennek lényeges eleme, ahogy ajánlásában Kecskeméti C. többször az egyházi szónoklat véleményformáló képességét hangsúlyozza: a jezsuiták és pápisták ezt használva egyrészt becsmérik őket, másrészt, ahogy fogalmaz, „mi tőlünk, igaz lelki pásztoroktól, az szegeny kösseget el idegenitvén” vezetik félre sőt, veszik el tőlük a hallgatóságot.⁵⁸ Ezért az igaz keresztyén prédikátoroknak az a tiszte, ismét csak T/1-ben: hogy „az mi pasztorságunk alá bizáttatot nyaijat az Istennek tiszta és igaz igijével legeltestsük, az igaz utra igazgassuk, az igaz akolból ki tevelyedni ne engedgyük”.⁵⁹ Ők nem miséznek, mint a pápisták, hanem bibliai mintára, evangélium prédikálásával *tanítanak* és *intenek*.⁶⁰ Kecskeméti C. János az ajánlás alkotta retorikai térben tulajdonképpen az olyan „igaz keresztyén lelki pásztorok” egyike, aki a Szentírás ígét „tiszta, igazán” hirdeti, s akinek hallgatósága az „igaz vallású keresztyén”.⁶¹ Ám magának nem csupán ezt az egy szerepet szánja: őt Isten „ide ez Vnghvár városában, az igaz vallású keresztyéneknek ör állására” rendelte.⁶² Heltai János ez utóbbi prédikatori szerepben látja a határozott felekezeti tudat hiányának bizonyítékát, hiszen Kecskeméti C. János még őrt állója egy igaz és egyetlen egyháznak.⁶³ Kecskeméti C. tehát az igaz keresztyén prédikátorok közül is olyan kiemelt szerepben van, akinek

⁵⁷ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak között...*, o(3r.

⁵⁸ Uo., o(3v.

⁵⁹ Uo., o(3r.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo., o(3v – o(3v.

⁶² Uo., o(3v.

⁶³ HELTAI: *A mennyei tudomány...* A bibliai őrállás mint prédikatori szerephez lásd még CSORBA Dávid: „Őrálló torony”, *Lelkipásztori hivatástudat és önkép a 17. századi református közfelfogásban*, in KECSKEMÉTI Gábor – TASI Réka (szerk.): *Bibliotheca et Universitas, Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére*, Miskolc, ME BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2011, 299–312; TURI Tamás: *Prédikáció, egezés és protestáns hagyomány, Unitárius Apokalipszis-kommentárok Erdélyben (16–18. század)*, Szeged, SZTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2017, PhD-értekezés, kézirat, utolsó hozzáférés: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/4122/1/Turi%20Tamas_Unitarius%20Apokalipszis-kommentarok%20Erdelyben_PhD%20ertekezés.pdf (2018.10.30.), 57.

az a feladata, hogy őrt álljon az ungvári igaz vallású keresztény közösség felett, és a monstrumokat,⁶⁴ azaz a jezsuitákat megcáfolva, prédikációjával tanítva és intve, fenntartsa azt. Ennek a Kecskeméti C. által folytonos veszélyben lévőként leírt, már létező közösségnek az ajánlás címzettje, Fintai Darholtz Ferenc is olyan nemesi tagja, aki Istenfélő keresztényként annyira „fundáltatott” az igaz vallásban, hogy azt akár halála árán védelmezve „senkitől semmit nem röttög”.⁶⁵ A kötelező *captatio benevolentiae* alkalmával Kecskeméti C. ezért végig egy elkötelezett, a hitéért adakozásra, fáradozásra kész nemesként laudálja Fintai Darholtz Ferencet.

3.1 A kötet felekezeti csoportjai

A prédikációs kötetében elnevezésük alapján Kecskeméti C. a következő felekezeti csoportokat különíti el: elsőként a Rómaiaknak, ellenkező Atyafiaknak, de leggyakrabban pápistáknak nevezett katolikusokat, amelyben már külön csoportot jelennek a jezsuiták. Ezt szóhasználata megerősíti, hiszen világosan „az Jesuiták és az Pápisták”⁶⁶ elkülönített csoportjait nevezi meg. Kecskeméti C. következetesen *ubiquitariusok*nak⁶⁷ vagy „Augustana Confessión”⁶⁸ levőknek nevezi azt a protestáns közösséget, melyet a pápisták Lutheránusokként emlegetnek.⁶⁹ Saját közösségét, mint láthattuk, egyszerűen az igaz vallású keresztényeknek hívja. Őrájuk alkalmazzák a katolikusok a Kálvinista elnevezést,⁷⁰ hogy ezzel hallgatóik előtt a lutheránusokkal együtt őket mind személyükben, mind tudományukban „számkivettetteknek tehetnek, és velek megh utáltathatnak”.⁷¹ Kecskeméti C. tudatosan kerüli a katolikusok által használt neveket, jelezve, hogy nem fogadja el azok érvényességét, épp ellenkezőleg, a retorikai gyűlöletkeltés eszközeinek tartja. Ezzel egyszerre három fontos dolgot is állít: egyrészt, hogy az Antikrisztustól származó jezsuiták és pápisták az elnevezéssel a hallgatóság szemében mintha egyházon kívülállókként akarnák feltüntetni a két protestáns tábor és annak szónokait; hogy személyüktől és az általuk képviselt protestáns tanoktól a hallgatóságot el akarják távolítani; s végül még a lutheránusok és kálvinisták létező, különálló csoportjait is igyekeznének tudatosítani. Neveik alapján Kecskeméti C. az egyetlen igaz keresztény egyházért versengő katolikus és protestáns tábor a szóhasználatl mindkét részről felosztottként: azaz pápisták és jezsuiták,⁷² valamint lutheránusok és kálvinisták szembenálló csoportjaiként írja le. Ezt a sort az

⁶⁴ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak közöt...*,)o₍₃v.

⁶⁵ Uo.,)o₍₄r.

⁶⁶ Uo.,)o₍₂v.

⁶⁷ Uo.,)o₍₃r.

⁶⁸ Uo., E₂r.

⁶⁹ Uo.,)o₍₃r.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo.,)o₍₃r.

⁷² Az ellenkező tábor megosztásáról, a jezsuiták és tanításaik katolikus táboron kívüli kezeléséről a hitvitázás gyakorlatában lásd HELTAI János – MARTIS Zsombor: *A kassai hitvita*, in HUSZTI Tímea (szerk.): *Docendo discimus, Doktoranduszhallgatók és témavezetőik közös tanulmányai a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájából*, Miskolc, ME Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2013, 15–29, 18.

egységesnek elgondolt keresztény egyházon kívül álló, a *Bibliával* ellenkező tanítást képviselő eretnekek zárják. A tanulmányomban elemezni kívánt, keresztségről szóló *Concio secvnda* szerint ezek a következők: „...Sidók, Törökök, Tatárok, David Ferentz, Servetus, Blandrata, és töb Eretnekek [...] kik közzül némellyek az Fiúnak, némellyek az szent Léleknek Istenségét tagadgyák, és így az szent Háromságot, az nyilván való szent írás ellen.”⁷³

A *Concio secvnda* az igehirdetés által megszólított szűkebb csoportok feltérképezéséhez is jó támpontot biztosít. Itt, a szülőknél és felnőtteknél tapasztalható alapvető hittani hiányosságokat intve Kecskeméti C. a következőképp szólal meg: az *Apostoli Credóban* vallás tételik, hogy az egy Isten három személyű, „de hogy hogy tanithattya sok Atya Anya megh reá [a gyermekét],⁷⁴ ha maga sem tudgya”.⁷⁵ Továbbá: a *Miatyánkot* mind szülőnek, mind gyereknek „tudni kel [...] mert az az mindennapi könyörgés”. Azért *kell*, mert a könyörgés az Istennel való beszélgetés mindennapos gyakorlata.⁷⁶ Az intő és utasító szavak valamelyest információval szolgálhatnak a református felekezeti tudat, felekezeti önmeghatározás 17. század első évtizedeinek állapotáról. A Kecskeméti C. János által gyakran szegény együgyűeknek nevezett köznép az igaznak ítélt hitben való járatlanságáról ad tanúbizonyságot; ez pedig láthatóan a kialakítani kívánt közösségben nem tolerálható. Figyelemre méltó, hogy az *Epistola dedicatoria* fikciós terében állandó veszélynek kitett, s ezért az őrálló Kecskeméti C. védelmére szoruló, igaz vallású keresztény képe, valamint a prédikációban megintett hallgatóság/olvasóe nincsenek szinkronban egymással. Utóbbival kapcsolatban ugyanis Kecskeméti C. szükségét érzi dorgálva megemlíteni, hogy vannak olyan felnőttek, kik még az üdvözüléshez szükséges alapvető hitágakat, a *Miatyánkot* és *Hiszkegyet* sem tudják felmondani. Ezt az ellentmondást még inkább kiélezi, hogy Kecskeméti C. az ajánlásban „szegény kösségnek” nevezi akkor a lakoságot, mikor az elidegeníthetőnek tűnik az igaz lelkipásztoroktól, a tiszta ige hallgatásától,⁷⁷ s melynek bizonyos tagjai „minden tanuság és értelemnelküli tudomány, és vigasztalásnelkül” mennek haza a katolikus igehirdetés után.⁷⁸ Azaz a Kecskeméti C. által igaz vallású keresztényként definiált, valamint a prédikációban megintett hallgatóság (olvasó) egy olyan, vegyes összetételű tömeg része, melyet a római katolikus tanítások is elérnek. Erre az Ungváron jelen levő veszélyre világítanak rá következő szavai: „...ezeket közönséges helyen praedikállottam, ez helyben levő egyegyü keresztyeneknek éppületükre, és az igaz hitben, s-vallásban, az ellenkezőpart közöt való megh maradásokra”.⁷⁹ Ez a Kecskeméti C.-t hallgató csoport, akiket pár sorral lejjebb már szegény együgyű hallgatóinak nevez, Kecskeméti C. állításai szerint egyházi sze-

⁷³ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak közöt...*, C₁v.

⁷⁴ Betoldás tőlem – Sz. Zs.

⁷⁵ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak közöt...*, C₂r.

⁷⁶ Uo., C₂v.

⁷⁷ Uo.,)o₂v.

⁷⁸ Uo.,)o₃r.

⁷⁹ Uo.,)o₃v.

mélyekkel egyetemben prédikációi kinyomtatását kérték: „...az en szegény egyegyü halgatoimnakis, kik ezeknek halgatoi és tanuloi voltanak kívánságokkal, sőt némely Egyházi Vraimnakis szolgáló társaimnak kérésekkelis, vitettem erre, noha félve, hogy szöm eleiben adgyam”.⁸⁰ Az ellentmondásokból az a következtetés vonható le, hogy a református hiten lévők egy csoportja valószínűleg csak *névtel*, csakis Kecskeméti C. retorikai terében igaz vallású keresztyén, hiszen a concio olyan „egyegyü” tagokról ad számot, akiknek komoly, alapvető hittani hiányosságaik vannak, s ezért esetleg fogékonyak az ellentábor „tévtaaira” is. Ahhoz, hogy Kecskeméti C. megnevezését ténylegesen kiérdemelhessék, hitbeli okításuk szükséges: a hittanítói tevékenység pedig „új” tagok kinevelését jelentheti Kecskeméti C. egy és igaz egyháza számára. Így ezek a református hitvallásokon nyugvó gyülekezetépítő prédikációk, melyek az alapoktól kezdve vértetik fel református hittudással a hallgatót, egy immár ténylegesen igaz vallású keresztyénekből álló, megújított hírközösség megformálásához nyújthatnak segítséget.

3.2 Kecskeméti C. János közösségalkotási kísérlete

Kecskeméti C. János ehhez a közösségalkotó munkához az egyházi retorika megfontolásait és a katekézis didaktikusságát oly módon házasítja okító concióiban, hogy azok egyszerre három igénynek feleljenek meg: *cáfolják* a monstrum jezsuitákat, ezzel is *tanítva* és *intve* az együgyű népet.⁸¹ A következőkben ezért ezt az együtttható cáfol–tanít–int hármását szeretném a keresztségről szóló *Concio secvnda* és *Concio tertia* egy-egy hosszabb, összefüggő szakaszán szemléltetni. A *Concio secvnda*-ban Kecskeméti C. csupán egyetlen, ám eléggé összetett kérdéssel foglalkozik: hány és minemű dolgok kívántatnak a keresztséghez, hogy az igaz, egész és tökéletes legyen? Ennek megválaszolását rögtön egy szembeállításal kezdi: bár „vadnak némelylek”, akik azért, hogy a keresztséget igaznak, egésznek és „fogyatkozásnélkül valónak tegyék, sok heában való dolgokat adnak hozzá”, ám a *Bibliában* leírt egész, krisztusi keresztséghez valójában csak négy dolog szükséges. Ez a négy dolog az igehirdetés, a könyörgés, a vízzel való megmosás és a „keresztellek [...] Atyának, Fiunak, és szent Léleknek nevében” igék, kizárólag egyházi férfiszemély, prédikátor által való elmondása.⁸² Kecskeméti C. ezen alapvető dolgok tisztázása után teszi fel a tanító szándékú T/1-es kérdést: miért kell ezt megértenünk? Válasza egy cáfolás (confutatio), melyet arra épít, hogy igencsak vétkeznek, akik e négyvel meg nem elégedve „ezekhez több emberi találmányokat toldoznak foldoznak, mint az Romaiak cselekesznek”, akik a keresztség részei közé számlálják az olajat, sőt, nyálat, keresztvetést, gyújtott gyertyát és efféléket. Ellenpontoszó argumentálását a lapszélén a hamisnak tartott „Mentségi az Pápastáknak”, a saját, igaznak tartott cáfolatát pedig „Az mentsege valo felel.”

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Uo.

⁸² Kecskeméti C. itt nem fogadja el „némelylek” pápista azon ellenvetését, hogy mivel Mózes felesége, Zephora, nő léte maga metélte körül Gerzson nevű fiát, ennek mintájára szabad lenne asszonynak vagy közönséges személynek keresztelni, ha nincs a közelben erre feljogosított egyházi férfi. Uo., B₁r–B₂r.

megjegyzéssel emeli ki, ezzel is megkönnyítve gondolatmenetének követhetőségét. Kecskeméti C. itt a pápisták azon kifogását cáfolja, miszerint a nyál, só, gyertya, olaj stb. használata benne van a *Bibliában*. Ezt ugyan maga Kecskeméti C. sem vonja kétségbe, ám arra már figyelmeztet, hogy ezek egyáltalán nem a keresztséggel kapcsolatban szerepelnek a *Szentírásban*.⁸³ E polemikus szakaszt váltja három kérdés tanító célzatú megválaszolása, melyben Kecskeméti C. a Szentháromság nevében végzett keresztelés fontosságát ecseteli. Ezek után ismét a tanító szándékú „miért kell ezeket megértenünk?” kérdéséhez kötődő három érv következik. Elsőként kap itt szerepet a Szentháromságot tagadók már idézett listája.⁸⁴ Tolmácsolásában üdvösségünk az Isten igaz ismeretétől függ, ezért aki a három isteni személyt nem hiszi, vallja és annak nevében nem keresztelkedik meg, kétségtelenül elkárhozik. Harmadik érve pedig így kezdődik: „III. Intettetnek itt, az Atyák, Anyák, köröszt Atyák, és az kis gyermeknek rokonai, gondviselői, hogy az ő tisztekről meg emlekezzenek...”⁸⁵ Kecskeméti C. János ezen a ponton jól láthatóan intéssel fordul a szülők és a gyermeket gondozó felnőttek felé. Először leszögezi, hogy a gyermekek gondozása két természetű: testi és lelki. Az első, a gyermekek testi gondozását „az természet beléiök oltotta”, ezért arra külön nem kell a szülőket inteni. A lelkire viszont igen, melynek három „ága” (azaz hitágazata) van: az *Apostoli Credo*, a *Miatyánk*, végül a *Tízparancsolat* megtanítása.⁸⁶ Ennek persze előfeltétele, hogy azokat a szülők maguk is tudják, mert „bizony szakállla meg öszült némelyeknek, még sem tudgya az mi Atyánkat, nem hogy gyermekét tudná reá tanítani, hát hogy tud Istennel beszélni?”⁸⁷ Arra, hogy a szülő miért „ez három dologra köteles”,⁸⁸ két válasza van, melyből az első meglehetősen fenyegető szándékú: ha nem teszi, saját üdvössége is kárt vall, hiszen ezzel az ördögnek áldozza gyermekét. S nemcsak a gyermek, hanem még a szolgálók lelki üdvére is úgy kell figyelmeznie a szülőnek, mint a sajátjára. Ezért inti Kecskeméti C. Szent Pállal arra, hogy egész háza népét istenfélelemben nevelje, mert a rest és tunya gondviselőt számon kéri az Isten. A második válaszában pedig vincellérhez hasonlítja az atyát és anyát, akiknek az a dolga, hogy a gonosz erkölcs fattyúvesszeit, akárcsak a szőlő vadhajtásait, házuk népéből nagy gonddal kiirtogassák, nehogy azok erőt vehessenek rajtuk.⁸⁹ Az egyént, családot és nagyobb közösséget egyaránt szabályozó prédikatori megszólalásokra különösen sok példával szolgál az imént elemzett concio, továbbá az azt követő *Concio tertia*, vagy a kulcsok hatalmával is összefüggésben főként az úrvacsoráról szóló harmadik prédikáció.⁹⁰

⁸³ Uo., B₃v.

⁸⁴ Lásd a tanulmány 79. sz. lábjegyzetéhez tartozó idézetét.

⁸⁵ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak közöt...*, C₁v.

⁸⁶ Uo., C₂r–C₂v.

⁸⁷ Uo., C₂v.

⁸⁸ Kiemelés tőlem – Sz. Zs.

⁸⁹ KECSKEMÉTI C.: *Az papistak közöt...*, C₃r.

⁹⁰ Uo., H₁r–I₁v, főleg H₂r–H₂v.

Miután a hallgatóság a *Concio secundā*ban az igaz, egész és fogyatkozás nélküli keresztséget „több tzikkeleivel egyetemben” megértette,⁹¹ Kecskeméti C. a *Concio tertiā*ban arra a fő kérdésekre keresi a választ, hogy a keresztség mi végre rendeltetett, és milyen haszna van. Beszédét azonban nem ennek megválaszolásával, hanem a kisgyermek-keresztség védelmével kezdi. Ez a margón jelölt három „argumentomot”, „Ellenvetést” felölölő, kérdés-feleletes védelem a következő: nem tudják a kisgyermek, mire való a keresztség; mivel nincs még hitük, nem kell őket megkeresztelni; végül sem az isteni kegyelem, sem az üdvösség nem függ a keresztségtől, ezért nem hasznos a keresztség. Az első ellenvetésre adott válaszában végkifejlete, hogy mindenképp adni kell a keresztséget, s majd annak valódi értelmére „iövendőben az gondviselők, és az lelki pásztorok meg tanítsák [...] őket”.⁹² Hogy a kisdedeknek ne lenne hitük, azt egy négy pontból álló felelettel cáfolja, az egész argumentálást pedig e szavakkal zárja le: a keresztségre „az Isten igijéből, az Atyák Anyák, meg taníttatának, kire magzattyokat-is naponként taníttják, erre való képest tehát mégh kiczin korokban bé kel őket az keresztségh által az Isten Anyaszentegyházában plántálni”.⁹³ A két – minden bizonnyal anabaptistáknak szánt és tőlük elhatárolódó – cáfolata után a harmadik válasz első mondata rögtön arra világít rá, hogy a kegyelem és üdvözülés Isten ingyen ajándéka, így nem függ sem a keresztségtől, sem pedig „az hívőknek, érdemre sem czelekedetire nézve, mint az Romaiak alíttják”.⁹⁴ Az eddig mondottakhoz kapcsolhatóan a keresztségről szóló első prédikációjában Kecskeméti C. mindazokat vétkeseknek nevezi, akik megvetik annak külső jegyekkel való felvételét. Ilyenek a törökök, tatárok, zsidók és hasonló eretnekek. Ám szerinte azok is bűnösök, akik „preposterè”, azaz utólag élnek a keresztséggel, vagyis előbb elnevezik gyermeküket, majd rá „sok üdövel viszik fel [...] két vagy három holnap, söt némellyek fél vagy egy esztendő után-is, mint az Vri rendek, Nemessek, és Egyházi emberek közzül-is” sokan. S bár a körülmetéléssel ellentétben erre ugyan nincs időt korlátozó isteni parancs, ennek minél hamarabb meg kell történnie azért, hogy a gyermek biztosan befogadtasson az igaz ekléziába és az örök életre.⁹⁵ Így keresztséget sürgető feddése, a fentiek kontextusban, nemcsak az anabaptisták gyakorlatára irányítja rá a figyelmet, hanem a korabeli társadalom egy felekezeteiktől független, olyan bevett szokására is, mely későbbre halasztja a gyermekek keresztségét. Kecskeméti C. harmadik ellenvetését azzal zárja, hogy a keresztelés ugyan megigazulást nem hoz, de ettől függetlenül sok haszna van. Mielőtt azonban a concio e fő kérdésének kifejtésébe kezdene, újabb két kérdést tesz fel: ha a szükség vagy magisztrátusi fenyegetés és kényszer úgy hozza, jó lelkiismerettel lehet-e pápistával kereszteltetni; és lehet-e keresztény ember komaságban pápistával.⁹⁶ Kecskeméti C. válasza mindkét

⁹¹ Uo., C₃v.

⁹² Uo., C₃v–C₄r.

⁹³ Uo., C₄r–C₄v.

⁹⁴ Uo., C₄v–D₁r.

⁹⁵ Uo., A₃r–A₃v.

⁹⁶ Uo., D₁r, D₂r.

esetben határozott nem. Az elsőnél hosszabban, hat pontban indokolja a nemleges választát; kezdve azon, hogy bűn az olyan keresztség, mely erőszakból, kétkedéssből, félelemből és a „bálványozó Magistratus” kedvének kereséséből lesz, addig, hogy ezzel javallani látszanak az Antikrisztus ceremóniái, megbotránkoztatják a felebarátokat, és hogy dicsekvésre adnak okot a pápisták soraiban. Ez utóbbival kapcsolatban arra figyelmeztet, hogy a felvett pápista keresztség egyfajta elköteleződési lehetőség is egyben, mely a következő kérdés megfogalmazására ad jogositványt az ellenfélnek: ha a „keresztségünket ivallyátok, miért nem szeretitek Ecclesiánkat: avagy ha minket és hitünket nem szeretitek, miért veszitek fel tőlünk az keresztséget”.⁹⁷ Így Kecskeméti C. kategorikus tiltása a keresztséget kiszolgáltató *másik*, legfőképp a római–antikrisztusi egyház felé való elköteleződés lehetőségére vonatkozik. Hat pontos válaszához még egy külön ellenvetést fűz, melyben, bár a pápista keresztség igaz voltát nem vonja teljes mértékben kétségbe, arra figyelmeztet, hogy a sok „heában való” dolgok hozzáadása miatt mégsem vétek nélküli. Mindezek ellenére mégsem kifogásolhatja, hiszen a Szentháromság nevében történt s így haszontalan sem lehet, azt viszont megjegyzi, hogy az Isten ígéből immár megtanulta a hallgatóság, milyennek is kell lennie az *igaz* keresztségnek.⁹⁸

Összegzés

Kecskeméti C. János prédikációi jól kirajzolják az általa ideálisnak elgondolt református közösségképét: egyetlen, igaz egyházának tagjait ehhez igyekszik prédikátori, katekizáló megszólalásaival igazítani. A már meglévő tagok közösségben tartásával egy időben, a szélesebb közönséget célzó hitokítás révén, szándékában áll a cáfol–tanít–int hármásával olyan hitsoportot megformálni, ami tisztában van legalább az alapvetőbb tanításokkal; köztük főként a két protestáns szakramentummal. Arról, hogy a hallgatóság/olvasó ezeket a református hitágakat az üdvözüléshez szükségességeknek fogadja el, a folytonos „miért kell ezt megértenünk” kérdéseire adott világos válaszai gondoskodnak.

A felekezeti önmeghatározást jelentő református hitvallásokon nyugvó gyülekezetépítő prédikációi, melyek, mint azt említettem, az alapoktól kezdve építik hallgatóságának ismereteit, alkalmasak lehetnek az „igaz vallású keresztyének” kinevelésére. Ezt Kecskeméti C. több fronton végzi: az általa igaznak vélt református és hamisanak tartott pápista tanok, elsősorban részkérdéseken polemizáló szembesítésével és a cáfolatok alapján kirajzolódó saját, igaznak tartott tanainak katekizáló kifejtésével; valamint a hívek intésével, magán- és társas életük szabályozásával. Balázs Mihály felekezetépítés (Konfessionsbildung) és felekezetiesedés (Konfessionalisierung) szétválasztását illető megjegyzései ebből a szempontból szintén csak megfontolandóak lehetnek. Kecskeméti C. hitágazatos prédikációiban a felekezetépítési szakasz hitvallásainak segítségével könnyen befogadható hittanítást nyújtott. Tevékenységének azonban – a tanok szélesebb körű, katekizáló népszerűsítésével és terjesztésével – már

⁹⁷ Uo., D₁f, D₂r.

⁹⁸ Uo., D₁r–D₁v.

gyakorlati haszna van: a közösségi, családi élet szabályozását is magába foglaló felekezetformálás. Láthattuk továbbá, hogy Ungváron a 16. század második felétől már református egyház működött, s épp ezért Kecskeméti C. János is következetesen egy létező, ám saját hittanításaiban járatlan közösségről tudósít. A hazánkban csendesen zajló reformáció óta meglévő, ám a saját hittanításait nem igazán ismerő református közösség hitoktatása azért válhatott elsődleges prédikatori feladattá, mert a tagokat a vidéken megjelenő jezsuiták hittérítéseinek elutasításához és a saját hit megtartásához megfelelő tudással kellett felruházni. Ennek eszköze a didaktikus katekézist hasznosító, a két hittanítás különbségeit kidomborító és részkérdésekre koncentráló prédikatori-hitoktatói tevékenység. A református hittanításokban ennek hatására fejlődő felekezeti közösségben pedig már egy, a tanok alapján képződő szakadás tudatosulása is megkezdődhetett az addig egységesnek elgondolt egyházképben. Mindez, de főként a hallgatóság tanbeli hiányosságait dorgáló prédikatori megszólalások arra engednek következtetni, hogy a szélesebb néprétegek valóban nem rendelkeztek még elkülönülő, határozottan református felekezeti tudattal. Ez csupán a tudatosítás kezdete; mint ahogy azt Kecskeméti C. az úrvacsora vétele alól kivételt képező személyek felsorolása közben kijelenti: „Hogy ezzel-is az Romaiaktul, kiktől immár el állottunk, meg különböztessünk.”⁹⁹

The Role of Catechesis in János Kecskeméti C.’s Ungvárian (Uzhhorodian) Sermons An Attempt at Shaping a “True Christian” Community?

János Kecskeméti C.’s *Az papistak közöt es mi közöttünk, vetelkedesre vettetet, három fő articulusokról...* contains 21 polemical sermons on Baptism, the Lord’s Supper and the Antichrist. As important products of Kecskeméti C.’s Ungvárian anti-Jesuit and polemical activity between 1617 and 1620, these sermons were later edited in Bártfa in 1622. Since the first 11 sermons on the two Protestant sacraments are characterised by catechesis, the aim of this paper is twofold. Firstly, to examine the use of this catechetical framework by shaping a truly reformed Ungvárian community. Secondly, to shed light on a possible stepping stone in the process of Hungarian reformed confessionalization in the first decades of the 17th century. My assumption is primarily based on Kecskeméti C.’s didactical and polemical statements, in which he makes great efforts to build up a “true Christian” consciousness in his audience. This ministerial ambition could be a crucial one in all those Hungarian territories where the Jesuits’ missions helped to popularize Tridentine Catholicism in order to convert Protestant habitants to Roman Catholicism.

⁹⁹ Uo., H₂r.